

RESSENYES

FENSTER, Tovi (ed.)
Gender, Planning and Human Rights.
 Londres: Routledge, 1999, 182 p.

Durant molts anys i en moltes ocasions, els geògrafs i les geògrafes ens havíem deixat atrapar per l'enfocament de les nostres recerques, per una sèrie de temes d'investigació i metodologies «políticament correctes», fàcilment catalogables dins l'etiqueta d'estudis geogràfics. Cada vegada més, i sobretot en les dues darreres dècades, ens hem deixat atreure per fets i realitats que consideràvem exclusius d'estudi d'altres disciplines socials, i ens hem deixat enriquir per perspectives provinents de la sociologia, l'antropologia, la història, les ciències polítiques... Sembla com si, finalment, la multidisciplinarietat que ha caracteritzat des dels seus inicis la nostra disciplina es comencés a acceptar, en cercles acadèmics, sense cap mena de reserva. La geografia anglosaxona ha estat una de les primeres que ha trencat aquestes barres disciplinàries, i el llibre que es presenta, *Gender, Planning and Human Rights*, n'és un bon exemple.

Les investigacions recollides en aquest llibre no es limiten només a aprofundir i contextualitzar en diverses regions del món els mateixos temes tractats prèviament en d'altres publicacions, no menys interessants, com *Gender, Planning and*

Development (1993) o *Planning, Development with Women* (1993). El que fa que aquest llibre sigui realment innovador és l'anàlisi, des de la perspectiva geogràfica, dels drets humans, tema fins ara monopolitzat pels estudiosos del dret i les lleis, politòlegs o historiadors. L'excel·lent treball d'edició realitzat per la geògrafa israeliana Tovi Fenster ens demostra fins a quin punt la nostra disciplina ha obert nous horitzons a temes fins ara allunyats del nostre punt de mira; els treballs de gènere, per un costat, i els estudis sobre les relacions espai-poder, per un altre, han estat molt útils per obrir el camp dels drets humans a la geografia. La importància que rep un concepte tan essencialment geogràfic com és l'espai en l'estudi dels drets humans queda constatat amb les paraules de l'editora, en afirmar: «l'espai és un factor imprescindible per entendre la violació dels drets humans» (p. 3). La falta de llibertat per moure's dins un espai imposada per raons culturals, per por o amenaces físiques i psicològiques; les dificultats que pateixen les dones a l'hora de treballar fora de l'ambient domèstic o les limitacions a les quals es veuen sotmeses en la seva participació

política són alguns dels exemples que ens demostren com l'espai no és mai neutral i com les relacions espacials es poden veure afectades per les relacions socials i de poder dins una societat.

L'objectiu principal del llibre és l'estudi de les geografies i les espacialitats (espais socialment construïts) dels drets humans, fent un èmfasi especial a la relació d'aquests amb el gènere, la planificació i el desenvolupament. Per portar-lo a terme es compta amb la participació de sis geògrafs, dues urbanistes i dues sociòlogues que, des de realitats culturals, socials i polítiques diferents, contextualitzen el discurs dels drets humans. La varietat d'òptiques polítiques queda ben palesa en la varietat de casos d'estudi i contextos espacials que es presenten en cadascun dels nou capítols del llibre: països occidentals amb règims democràtics liberals (Austràlia, Canadà, Estats Units, Israel, Regne Unit i el conjunt de la Unió Europea), països amb règims semitotalitaris (Perú i Singapur) i països postcomunistes (República Txeca). Cal destacar, també, com a aquest ampli ventall geogràfic s'afegeix la varietat d'escalas —dimensió sempre present en la nostra disciplina— sobre les quals els drets humans poden ésser tractats: el cos, la llar i l'esfera privada, el carrer, el barri, els espais públics, les regions, els Estats i el món.

El llibre es divideix en quatre parts. La primera i l'última, escrites per la mateixa editora i corresponents, respectivament, a la introducció i a les conclusions; i la segona i la tercera part, formades pels nou capítols centrals del llibre escrits per les diferents investigadores participants.

Tovi Fenster ens aporta una molt bona part introductòria definint, emmarcant, i relacionant cadascuna de les paraules clau que donen títol al llibre: gènere, planificació i drets humans. Segons l'editora, els drets humans poden definir-se a diferents escalas i en relació amb espais i espacialitats diferents. El fet que el cos sigui considerat com el territori bàsic per

a l'assoliment dels drets humans és el que explicaria la importància de considerar la perspectiva de gènere en estudis dels drets humans. La interrelació entre gènere i drets humans serà el fil conductor de tots els capítols del llibre; interrelació que permetrà explicar perquè els drets humans no són neutres i perquè, a més de considerar com a drets humans totes aquelles necessitats bàsiques humanes (alimentació, salut, educació, habitatge...), s'hi han d'englobar, també, tots aquells aspectes relacionats amb l'*empowerment* de les dones, així com la necessitat d'assegurar la seva participació en el desenvolupament i en la planificació del lloc on viuen. L'accés a la planificació, definida com «un conjunt d'accions que tenen l'objectiu d'organitzar l'ús de l'espai d'acord amb els principis i objectius determinats pel poder» (p. 8), serà un dels debats centrals del llibre, ja que la seva accessibilitat determinarà la plena participació de les dones en la construcció de la societat on viuen, assegurant, d'aquesta manera, els drets humans de les dones.

La segona part del llibre està formada per quatre capítols que analitzen la relació entre els tres temes principals en quatre contextos geogràfics diferents. En primer lloc, trobem el capítol «Women, planning and local central relations in the UK», de la geògrafa anglesa Jo Little (University of Exeter, Regne Unit), on, a través del cas d'estudi del tipus de planificació urbana portada a terme pel Bristol City Council, denuncia, a escala estatal, la falta de representació de les dones en els cossos de planificació oficial i la manca d'implicació d'aquestes en les decisions polítiques planificadores. Tant en aquest capítol com, de manera insistent, al llarg del llibre, veurem com la demanda de més accés al poder polític de les dones i, estretament relacionada amb aquesta, la de més accessibilitat al coneixement, seran dos objectius fonamentals per a l'assoliment de l'*empowerment* de les dones.

El capítol següent, «Culture, human rights and planning (as control) for minority women in Israel», corre a càrrec de la mateixa Tovi Fenster (Tel Aviv University, Israel). L'objectiu d'aquest és assenyalar els problemes que s'esdevenen quan la planificació per a dues minories ètniques a Israel, la beduïna musulmana i la etiop jueva, segueix la direcció *top-down*. Segons l'autora, pel fet que la planificació sigui una eina de poder tan important és imprescindible veure sobre quin dels dos discursos es basa: si sobre l'enfocament universalista (criticat per veure el món des de l'òptica de la filosofia liberal occidental) o sobre la del relativisme cultural (criticat per justificar els abusos individuals en nom de la cultura i dels drets col·lectius). Així, per exemple, quan la planificació elaborada per l'Estat no té en compte els valors culturals de la població a la qual va dirigida, pot provocar, com en el cas dels beduïns els anys setanta i vuitanta, efectes contradictoris. Per una banda, l'interès per part de l'Estat israelià de controlar aquesta minoria, traslladant la població dels seus assentaments rurals a les ciutats millorant l'accés als serveis i a les infraestructures, va provocar la restricció de la mobilitat i la llibertat de les dones canviant dràsticament les fronteres culturals entre els espais «prohibits» i els «permesos». Per altra banda, però, es va poder observar com, a través de l'enfocament universalista de planificació, es va accelerar un canvi social visible en la percepció dels homes beduïns relacionada amb l'acceptació del dret de les dones a treballar fora de casa. Malgrat tot, per la geògrafa israeliana, la planificació per a minories culturals hauria de passar per sobre d'aquests dos discursos i centrar-se en la concepció multicultural de la ciutadania. Aquesta concepció, influenciada per l'emergència de la perspectiva postestructuralista, mostra el seu interès en el respecte de les minories ètniques i el dret de la igualtat entre gèneres amb l'objectiu d'aconseguir establir al màxim la par-

ticipació i el diàleg entre les entitats planificadores i les persones beneficiàries.

Seguint amb aquesta mateixa línia, el capítol quart, «Intersecting claims: possibilities for planning in Canada's multicultural cities», de les canadenques Marcia Wallace (University of Waterloo, Canadà) i Beth Moore Milroy (Ryerson Polytechnic University, Canadà), emfatitza, primer, el concepte de poder en la planificació i, segon, la necessitat que hi hagi intercanvis d'idees i d'opinions entre les ètnies minoritàries i els diferents grups planificadors de les ciutats on viuen. Segons les autores, i a partir del cas d'estudi de la ciutat d'Ontàrio, l'absència d'una plena acceptació i d'un explícit reconeixement a la diversitat cultural, social, econòmica, de gènere i de classe per part dels grups de planificació urbana és una de les problemàtiques comunes i més importants en les ciutats multiculturals occidentals actuals.

El darrer treball de la segona part del llibre, «The gender inequalities of planning in Singapore», realitzat per la geògrafa britànica Gillian Davidson (Centre for Applied Population Research, Regne Unit), ens dona una visió molt completa de la situació de desigualtat que viuen les dones al petit Estat del sud-est asiàtic. Malgrat que des dels anys vuitanta Singapur hagi estat, per molts països de la zona, un exemple a seguir pel seu espectacular creixement econòmic, els seus governs no ho han acompanyat, ni de bon tros, d'una autèntica promoció dels drets humans i de les dones. Des del punt de vista del gènere, les raons principals que explicarien aquest fracàs seria, segons l'autora, la promoció dels valors culturals asiàtics per part del partit al poder des de la independència, el People's Action Party. La construcció de la identitat nacional sota la base de la família i les responsabilitats filials ha provocat, per una banda, el desenvolupament de polítiques pronatalistes que coaccionen la llibertat sexual de les dones i, per l'altra, la marginació de les mares solteres.

La tercera part del llibre, amb un total de cinc capítols, ens apropa al món del desenvolupament i de les polítiques planificadores a partir de la interrelació dels drets humans i el gènere. Un bon treball introductor sobre el tema, amb el títol «Households, violence and women's economic rights: a case study of women and work in the Appalachia», ens l'aporta Ann Oberhauser (West Virginia University, Estats Units). Des d'una perspectiva feminista i amb l'ajut de la metodologia quantitativa (anàlisi d'estadístiques sobre educació, treball i violència domèstica) i la qualitativa (entrevistes en profunditat), s'estudien els llaços existents entre les relacions de gènere a la llar, la violència basada en el gènere i la desigualtat d'oportunitats econòmiques per a les dones en una de les regions més pobres dels Estats Units.

L'aproximació a l'Amèrica Llatina ens arriba a través de Perú en mans de la nord-americana Maureen Hays-Mitchell (Colgate University, Estats Units) a «Gender, informal employment and the right to productive resources: the human rights implications of micro-enterprise development in Peru». L'autora estudia la incidència i les repercussions del model econòmic neoliberal en la vida quotidiana dels homes i les dones peruanes. Si bé és cert que els programes d'ajustament estructural i, en general, els efectes de la reestructuració econòmica portada a terme pel govern peruà afecten totes aquelles persones d'ingressos més baixos, també és cert que s'ha de tenir en compte l'augment considerable de la feminització de la pobresa. L'estudi demostra com els programes estatals de creació de micro-empreses van dirigits només a treballadors informals del sexe masculí, mentre que les de sexe femení en resten totalment excloses. Aquesta marginació dels recursos productius representa en si mateixa una clara violació dels drets humans de les dones. A partir del treball de camp en suburbis al voltant de la ciutat de Lima,

l'autora ens explica com, gràcies a l'ajut de petites agències de desenvolupament internacionals, moltes dones participen en diferents programes col·lectius de treball destinats a integrar-les al món laboral remunerat, a augmentar la seva qualitat de vida i a millorar la seva autoestima.

El capítol vuitè, «Gender, migrants and rights in the European Union», d'Eleonore Kofman (Nottingham Trent University, Regne Unit), ens aproxima a la precarietat legal, laboral i d'habitatge que pateixen les persones immigrades en les societats europees d'acollida. Les conclusions a les quals arriba la geògrafa britànica després de molts anys dedicats a la investigació en temes relacionats amb dones, immigració i reunificació familiar no són gaire esperançadores, fins al punt d'arribar a afirmar que els Estats de la Unió Europea no consideren els drets dels homes i les dones immigrants com a drets humans.

A «Does cultural survival have a gender? Indigenous women and human rights in Australia», de Deborah Bird Rose (Australian National University, Austràlia), es descriu la dramàtica situació que viu la població indígena a Austràlia com «el tercer món immers al primer». L'autora explica com any rere any, des dels primers assentaments de colonitzadors britànics a l'illa (1788) fins al nostre segle, els drets humans dels aborígens (1,7% de la població total) han estat totalment obviats, així com la seva cultura greument afectada per les institucions colonitzadores. La marginació del dret a la terra, per exemple, ha provocat greus conseqüències en les relacions de gènere, ja que han trencat la seva harmonia en el domini d'espais sagrats diferenciats entre homes i dones. Les dones han anat perdent, així, la seva parcel·la «sagrada» de poder amb l'obligació d'aprendre a conviure amb les normes patriarcales imposades des de fora. Com assenyalava la investigadora australiana, per les cultures aborígens, la terra (com a lloc concret) no només és important per la

subsistència, sinó que també ho és perquè a partir d'ella els aborígens construeixen la identitat, les relacions socials i l'espiritualitat.

La contribució final, «Women and human rights in Post-communist countries: the situation in the Czech Republic», corre a càrrec de la txeca Jirina Siklova (Charles University, República Txeca), qui ens apropa, en primer lloc, a la construcció que va caracteritzar la conceptualització dels drets humans i els drets de les dones als Estats socialistes de l'Europa de l'Est i, en segon lloc, a les connotacions actuals d'aquests dos termes a la República Txeca. La manipulació i apropiació que els règims socialistes van fer del terme dels drets humans definint-los com a drets col·lectius necessaris per la «construcció del socialisme» (obviant, d'aquesta manera, el sentit individual del terme) i el fet de considerar la lluita per l'emancipació de les dones una demanda burgesa va suposar, segons l'autora, la manca de debat social sobre el tema, i això va fer més difícil per a les dones actuals posicionar-se pels seus drets.

Enllaçant amb la presentació inicial de la publicació i després d'haver-nos aproximat al contingut general del llibre, només ens resta insistir en l'extraordinà-

ria i ambiciosa tasca d'edició realitzada per la geògrafa Tovi Fenster. La dificultat que representa haver d'agrupar en un mateix llibre recerques portades a terme per investigadores socials amb bagatges tan diferents i sobre contextos geogràfics tan diversos, queda superada gràcies a l'homogeneïtzació temàtica i d'interessos que aconsegueix l'editora en la introducció i en les conclusions del llibre. No hi manquen tampoc elogis per a les autores a l'hora d'aconseguir escriure textos accessibles i de lectura recomanada, tant per als nois i noies estudiants de llicenciatura —per les molt bones contextualitzacions que s'hi fan sobre els països i els temes debatuts— com pels estudiants de postgrau —per les aproximacions teòriques i metodològiques, i per l'acurada bibliografia donada.

Bibliografia citada

- MOSER, C.O.N. (ed.) (1993). *Gender, Planning and Development: Theory, Practice and Training*. Londres i Nova York: Routledge.
 YOUNG, K. (1993). *Planning, Development with Women*. Londres: Macmillan.

Anna Ortiz Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Geografia

POTTER, Robert B.; BINNS, Tony; ELLIOTT, Jennifer A.; SMITH, David.
Geographies of development.
 Londres: Longman, 1999, 312 p.

Globalització, postmodernitat, drets humans, necessitats bàsiques, desenvolupament sostenible, degradació ambiental, *empowerment*, gènere... En els darrers anys aquests conceptes i temàtiques s'han anat introduint d'una manera accelerada dins la literatura de les ciències socials i han centrat l'atenció de nombroses recerques dins la geografia humana i regional. La diversitat del món que ens envolta,

amb les seves desigualtats i injustícies, la complexitat de les relacions entre els països desenvolupats i subdesenvolupats, i la voluntat d'entendre millor el món en què vivim són algunes de les raons que poden explicar la proliferació d'aquests estudis en geografia.

Geographies of development, escrit pels geògrafs britànics Robert Potter, Tony Binns, Jennifer Elliott i David Smith, ens